

BAYATÎ

Asıl adı Hasan b. Mahmûd olup
Cem Sultan'a ithaf ettiği
Câm-ı Cem-âyn adlı eserle tanınan
XV. yüzyıl Osmanlı tarihçisi
(bk. CÂM-ı CEM-ÂYN).

BAYATÎ

Türk müzikisinde bir ana makam.

Mücdi bilinmemekle beraber beş asırdan beri kullanıldığı tahmin edilmektedir. Adının, Oğuzlar'ın bir kolu olan Bayat Türkleri'ne izâfeten verildiği ileri sürülmektedir. Kelime beyatî şeklinde de kullanılır.

Uşşak makamı ile aynı diziyi kullanan, ancak orta bölge perdelerinde başlayan seyir ile uşşaktan ayrılan bayatî, Türk müzikisinde makamların teşhis ve tarifinde "dizi"nin fazla önem taşımadığı, makam kavramının "seyir"le oluştuğu gerçeğinin tipik bir örneğidir. Donanımına segâh bemolü yazılır. Güçlüsü nevâ, durağı düğâh perdesidir. Güçlü civarından başlayan ve hemen daima aceme karşı karcıgar geçkisini kullanan bayatî uşşak dörtlüsü ile karar verir. Meyan geçkileri acem, karcıgar, gerdâniye veya muhayyer makamlarına yapılır.

Uşşak makamına oranla daha az karamsar, daha berrak ve renkli bir makam olan bayatîye örnek olarak Küçek Derviş Mustafa Dede'nin âyin-i şerifi; Behram Ağa ile Neyzen Emin Dede'nin devr-i kebîr, Kantemiroğlu'nun çenber, Şehzâde Seyfeddin Efendi'nin hafif usulündeki peşrevleri; Hammâmîzâde İsmâil Dede'nin hafif usulündeki "Bir gonca-femin yâresi vardır ciğerimde" ve Ze-kâî Dede'nin devr-i kebîr usulündeki "Ol gülün gülbâr-ı hüsnü bād-ı mihnet bulmasın" mısraları ile başlayan besteleri; Tabî Mustafa Efendi'nin "Çıkmaz derûn-i dilden efendim mahabbetin" mısraları ile başlayan ağır aksak semâisi ile

Bayatî
makamı
dizisi ve
seyir
örneği

"Gül yüzlülerin şevkine gel, nûş edelim mey" mısraları ile başlayan nakış yürük semâisi; Hammâmîzâde İsmâil Dede'nin ağır aksak usulündeki "Nice bir aşkınla feryâd edeyim" mısraları ile başlayan şarkısı gösterilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kantemiroğlu, *İlmü'l-mûsikî*, s. 74-75; Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 57, 60; IV, 213; Arel, *Türk Musikisi*, s. 20; Karadeniz, *Türk Musikisi*, s. 94, 335-338.

CÎNUÇEN TANRIKORUR

BAYATÎ-ARABAN

Türk müzikisinde
bir birleşik makam.

Terkip edeni bilinmemekle beraber dört buçuk asırdan beri kullanıldığı tahmin edilmektedir. III. Selim ekolü bes tekârlarından Hacı Sâdullah Ağa tarafından canlandırılmıştır. İkinci tür araban dizisinin (bk. ARABAN) bayatî makamı çeşniyle karar vermesinden ibarettir.

Büyük formlu klasik eserlerde nevâ perdesi üzerindeki hicaz beşlisi, çârgâh perdesi yerine nîm hicaz perdesinin yeden olarak gösterilmesi suretiyle zengüeli şekilde kullanılmıştır. Donanımına karar kalıbının ârızası olan segâh bemolü konur. Ancak donanımında karcıgar makamı ârızalarının gösterildiği, karar perdelerinin ise ezgi içinde kullanıldığı bayatî-araban eserlerin de çoğunlukta olduğunu belirtmek gerekir. Güçlüleri sırasıyla muhayyer, gerdâniye ve nevâ perdeleri, durağı düğâh perdesi-

dir. Meyan geçkileri genellikle muhayyer, acem, arazbar veya tiz durakta sabâ makamlarına yapılır. Bütün birleşik makamlar gibi incisi seyir gösterir.

Karcıgar makamına oranla daha parlak, neşeli ve geniş imkânli bir makam olan bayatî-arabana örnek olarak Gazi Giray Han'ın muhammes, Ulvi Erguner'in devr-i kebîr usulündeki peşrevleri, Şehzâde Seyfeddin Efendi ve Muhiddin Erev'in saz semâileri ile Hacı Sâdullah Ağa'nın iki beste, iki semâiden müteşekkil klasik faslı gösterilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 150-154; IV, 252; Arel, *Türk Musikisi*, s. 93; Karadeniz, *Türk Musikisi*, s. 140, 535-536.

CÎNUÇEN TANRIKORUR

BAYBARS

Rûknüddîn Baybars el-Manisûrî
en-Nâsirî ed-Devâdâr el-Hitâî
(ö. 725/1325)

Memlûkler döneminin
meşhur emîr, fakih
ve tarihçilerinden.

el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun'un (1280-1290) kölelerinden olduğu için el-Mansûrî nisbesiyle anılmaktadır. Sultan I. Baybars zamanında (1260-1277) Suriye ve Kilikya'da Franklar'a karşı yapılan seferlere katıldı. Kalavun zamanında Kerek ve Şevbek ile civarına vali tayin edildi. Ancak el-Melikü'l-Eşref Halil (1290-1293) bir yıl sonra onu bu görevden aldı. Mısır'a dönen Baybars daha sonraki yıllarda Akkâ ve Anadolu'daki Kal'atü'r-Rûm kuşatmalarına ve Moğollar'a karşı yapılan iki sefere katıldı. Kısa bir süre sonra el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun tarafından "eddevâdârü'l-kebîr" unvanıyla Divân-ı İnşâ reisliğine getirildi. el-Melikü'l-Mansûr Lâçin 1297'de tahta geçince onu azletti. Ancak el-Melikü'n-Nâsir 1299'da Baybars'ı tekrar devâdar tayin etti ve 1304

Bayatî-
araban
makamı
dizisi ve
seyir
örneği

ylına kadar bu unvanı korudu. 1303'te meydana gelen bir zelzele sonucu yıkılan İskenderiye'nin imarı ile görevlendirildi. Ertesi yıl nâib-i saltanat Sellâr tarafından görevinden alındı. 1308-1309 yıllarında Sultan el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun ile emîrleri arasındaki bazı ihtilâfların halledilmesine çalışan heyetin faal bir elemanı oldu. el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanatı sırasında tekrar eski vazifesi olan Dîvân-ı İnşâ reisliğine getirildi. Ayrıca nazârü'l-ahbâs ve dârü'l-adl nâibliklerinde bulundu. 1311 yılında nâib-i saltanat olduysa da bu görevi bir yıldan az sürdü. Ertesi yıl diğer bazı emîrlerle birlikte tevkif edilerek İskenderiye'de hapsedildi. Beş yıl kadar süren hapis hayatından sonra nâib-i saltanat Argun'un aracılığı ile tahliye edildi. 1323 yılında hacca gitti. 25 Ramazan 725'te (4 Eylül 1325) vefat etti.

Aynı zamanda değerli Hanefî fıkıhçılarından olan Baybars, Kahire'nin dışında Süveykatülizzî denilen yerde el-Medresetü'd-devâdâriyye adında bir Hanefî medresesi yaptırmıştır. Bilgili, faziletli ve vakarlı bir kimse olduğu, Sultan el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'un kendisine büyük hürmet gösterdiği rivayet edilmektedir.

Eserleri. 1. Zübdetü'l-fikre fî târihi'l-hicre. On bir ciltten meydana gelen (İbn Hacer, İbnü'l-İmâd, Sehâvî ve Kehhâle'ye göre yirmi beş cilt) bu büyük eser yıllara göre tertip edilmiş bir umumi tarihtir. İlk devirlere ait başlıca kaynağı İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil fî't-târih*'idir. Müellif eserinde yaratılıştan 724'e (1324) kadar meydana gelen olayları anlatır. Özellikle kendi gözlemlerine dayanan son kısımlar, Bahriyye Memlükleri tarihinin orijinal kaynaklarındandır. Nitekim Aynî ve İbn Tağrıberdî eserlerinde *Zübdetü'l-fikre*'ye sık sık atıflar yapmışlar ve bu eseri kaynak olarak kullanmışlardır. Ancak bu önemli tarihin günümüzde yalnız birkaç cildinin varlığı bilinmektedir. Bunlardan IV. (131-252), V. (252-322), VI. (323-399) ve IX. ciltlerin (655-709) çeşitli Avrupa kütüphanelerinde yazmaları mevcuttur (bk. *İA*, II, 364). **2. et-Tuhfetü'l-mülûkiyye fî'd-devleti't-Türkiyye.** 647-711 (1249-1311) yılları arasında meydana gelen olayları ihtiva eden ve birinci elden kaynaklardan faydalanan hazırlanmış olan Bahriyye Memlükleri tarihidir. Müellif 710 (1310) yılında tamamladığı eserini Sultan Kalavun'a ithaf etmiştir. Daha sonra bazı ilâvelerde bulunduğu bu tarih, 711 (1311) yılında nâib-i saltanat tayin edilmesiyle sona

ermektedir. Daha sonra 721 (1321) yılına ait olayları da eserine ilâve etmek için bazı teşebbüslerde bulunmuşsa da bunlar sonuçsuz kalmıştır. Eser olayları bizzat yaşamış, Moğollar ve Haçlılar'la yapılan savaşlara katılmış bir görgü şahidinin kaleminden çıkmış olması dolayısıyla çok önemli bir vesika mahiyetindedir. Baybars bizzat şahit olmadığı olayları yazarken de çok itina göstermiş ve doğruluğunu tesbit edemediği hadiseleri eserine almamıştır. Müellif şahıslardan ziyade olaylarla ilgilenmiştir. Halbuki diğer Arap tarihçileri olayları genellikle şahısların üzerindeki tesirleri açısından ele alıp incelerler. Baybars bu eserinde, *Zübdetü'l-fikre*'de yer almayan olaylar hakkında ayrıntılı bilgi vermekte, kendi devrinde Mısır ve Suriye'de vukubulan bütün olayları anlatmaktadır. Eserin 728'de (1327-28) Ahmed b. Muhammed el-Kindî tarafından Dimaşk'ta istisnah edilen yazma nüshası Viyana Millî Kütüphanesi'ndedir.

Sehâvî Baybars'ın *el-Le'tâ'if fî ahlâb-ri'l-ğalâ'if* adlı bir eserinden, Süyûtî ve Bağdatlı İsmâil Paşa da bir Kur'an tefsirinden bahsederler. *Mevâ'izü'l-eberrâ* adlı kitabından ise sadece Brockelmann söz etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIV, 62-65; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, Kahire 1966, II, 43; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VIII, 4, 9, 20, 99, 100, 167, 172-173, 215, 233, 270-272; IX, 3-5, 11, 16-17, 30-34, 56, 263-264; Sehâvî, *el-İ'lân bi't-tevbit*, s. 95, 150-154; Süyûtî, *Hüs-nü'l-muhâdara*, I, 555; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 66-67; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1951; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 59-60; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'elli-fîn*, III, 85; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 233; Brockelmann, *GAL*, II, 54-55; *Suppl.*, II, 43; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 402-403; F. Rosenthal, *History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 75, 335, 418; Sarton, *Introduction*, III/1, s. 961-962; Abdel Hamid Saleh, "Un mot sur Baybars al-Manşûrî et son Œuvre, la Tuhfa", *Annales Islamologiques*, XX, Caire 1984, s. 55-60; D. S. Margoliouth, "Baybars", *IA*, II, 363-364; E. Ashtor, "Baybars al-Manşûrî", *El²* (Fr.), I, 1162.

ASRI ÇUBUKÇU

BAYBARS I

el-Melikü'z-Zâhir Rüknu'ddîn
es-Sâlihî el-Bundukdârî
(ö. 676/1277)

Mısır Bahriyye Memlükleri sultanı
(1260-1277).

620'de (1223) Kıpçak ülkesinde doğdu. Kıpçak kabilelerinden Borçoğlu veya Borlu kabilesine mensuptur. Esir olarak önce Sivas'a, daha sonra Halep'e ve Di-

maşk'a götürüldü. Orada bir kuyumcuya satıldıktan sonra Hama'da mahpus bulunan Emîr Alâeddin Aytekin el-Bundukdârî tarafından satın alındı ve onunla birlikte Kahire'ye gitti. Bu şehirde el-Melikü's-Sâlihî'nin teşkil ettiği Bahriyye Memlükleri'ne katıldı. Kısa zamanda kendini göstererek Bahriyye Memlükleri'nin önde gelen liderleri arasına girdi. el-Melikü's-Sâlihî'nin oğlu Turan Şah zamanında, Dimyat'ı ele geçirerek Mansûre'ye kadar ilerleyen Fransa Kralı IX. Louis'in yeniliği uğrayıp esir düşmesinde önemli rol oynadı (1250). Aynı zamanda Memlük gruplarına karşı olumsuz bir tutum içinde bulunan Turan Şah'a karşı suikast düzenleyenlerin elebaşlarından biri oldu. Ondan sonra tahta çıkan Aybek'in Bahriyye Memlükleri'nin önde gelen reislerinden Aktay'ı öldürtmesi üzerine arkadaşlarıyla birlikte Dimaşk ve Kerek Eyyübî meliklerinin yanına sığındı. Aybek'in yerine Mısır tahtına Kutuz geçince tekrar Kahire'ye döndü ve onun hizmetine girdi. Bu sırada Suriye'ye giren Moğollar'a karşı Kutuz'un sevkettiği orduda öncü kuvvetlerin kumandanlığını yaptı. Aynicâlût'ta Moğollar'ın hezimete uğramasında önemli rol oynadı (3 Eylül 1260). Burada gösterdiği başarılar sebebiyle Kutuz'dan Halep nâibliğine tayinini istediye de bu isteği kabul edilmedi. Gerek bu isteğini kabul etmemesi gerekse Bahriyye Memlükleri'nin reisi Aktay'ın öldürülmesi işine karışması dolayısıyla Kutuz'a karşı kin besleyen Baybars onun ortadan kaldırılması için bir suikast planı hazırladı. Sonunda avlanmak üzere karargâhtan uzaklaşan Kutuz'u arkadaşlarının yardımıyla öldürdü (23 Ekim 1260). Kutuz'un katli üzerine Sâlihîyye'de saltanat otağında toplanan Bahriyye Memlükleri'nin ileri gelenleri Baybars'ı sultan ilân ettiler. Baybars Kahire'ye girip Kal'atülcebel'e çıkarak el-Melikü'z-Zâhir unvanı ile 26 Ekim 1260'ta tahta geçti.

Baybars'ın tahta çıkışı ile Memlük tarihinde yeni bir dönem başladı. On yedi yıl kadar süren saltanatı sırasında Mısır ve Suriye'deki Memlük Devleti'nin gerçek mânada kurucusu oldu. Başa geçerek geçmez dışarda Moğol ve Haçlı tehlikesine karşı koyarak nüfuzunu Nübe ve Arap yarımadasına yayacak bir siyaset takip etti. İçeride ise ayaklanmaları bastırarak emniyet ve asayiş sağladı. Ayrıca Mısır ve Suriye'de kendisinden sonra da uzun müddet devam edecek olan idarî düzenlemelerde bulundu. Baybars icraatını yapabilmek için İlhanlılar'a karşı Altın Orda Hanlığı, Suriye'deki Haçlı-